

„Te is az vagy”. Vagyis lelked leglényege: az átman az Istenség egy szikrácskája. Ugyan-
 ezt jelenti a középkori ember hite a mikrokozmosz (a lélek) és a makrokozmosz (Min-
 denség-Isten) egymásra vonatkozásában, hiszen erről beszél Nicolaus Cusanus is:

„Minden lény, egyed,
 Ellentétek keresztezési pontja:
 Az ember kis világa – parvus mundus –
 Melyben találkozt ad újra s újra
 A halhatatlanságnak a halál,
 A léleknek a test – e kis világ
 Tud is e rengeteg találkozástról.”

Lengyel Balázs

CREDO! MIBEN?

Pár évvel ezelőtt Vas István létrehozott egy terjedelmes, gazdag antológiát a fiatal ol-
 vasók számára a *Nyugat* költőiből. Az úgynevezett Diákkönyvtár sorozatában. Végig-
 pergetve vagy némi nagyképűséggel végigszerkesztve a készülő antológiát jöttem rá
 arra, hogy a *Nyugat*-költészet nagy versei tohbnyre henne vannak ugyan Vas István
 válogatásában, mégis olykor van speciális jellege gyűjteményének. Az a specialitása,
 hogy a kiemelt versek zöme abból az időből való, amikor Vas István számára egyik
 vagy másik költőtársa különösen kedves volt. Amikor személyes rokonszenve vagy ba-
 rátsága életének egy szakaszában különösen megérintette. Hogy példát mondjak, más
 volt számára Jékely költészetképe, vagy Weoresé, mint az én korosztályomé.

De ha egy nagy költő és csaknem mindenre figyelő irodalmár érzelmi befolyásolt-
 sága minden „objektivitás” mellett kitűnhet, akkor talán nem visszás elmondanom,
 hogy a kritikus sokkal kevésbé jelentős módján voltak nekem is érzelmi befolyásolt-
 ságaim, mégpedig éppen Vas István költészetével kapcsolatban. Igen, éppen az úgy-
 nevezett „hároméves irodalom”: a 45-től 48-ig terjedő időszakról datálódva. Ez volt
 baráti találkozásunknak fő ideje. 1945 és 46 szorosnak mondható, csaknem napi kap-
 csolata. Olyan bizarr és ugyanakkor közvetlen kapcsolat és barátság volt ez, amely a
 fiatal korosztályok számára a barátság helyét tekintve képtelennek tetszhet. Helye
 ugyanis a későbbi szörnység: a magyar belügyminisztérium volt. Erdei Ferenc meg-
 bizásából, 1945 márciusától kezdve 1946 nyaráig osztályvezető voltam ott – mellesleg
 Erdei mellett Bibó István főosztályvezető volt. S lett Vas István, akinek akkor nem
 volt állása, abban az időben számvevősegi főtanácsos a minisztériumban. „Nagy kar-
 rier, Vas úr”, mondták neki személyét bemutatva a számvevősegi kollégák. S lett egy
 kis irodalmi kör a hivatali szobámban, mert Vas mellett ott dolgozott velem Kálnoky
 László, s délfelé rendszerint megjelent Ottlik Géza meg Nemes Nagy Ágnes is, akivel

a hivatal hig levesét fogyasztottuk el. Ők beszélgettek, nekem azért dolgoznom kellett közben.

De nem a tény érdekes ma már, az, hogy miként éltünk fiatalon; Vas István és Ottlik harmincas éveinek férfierejében, a vonzás és taszítás életre szóló mágneskörében (44-ben Ottlikék bújatták Vas Istvánt), Kálnoky pontos, csaknem körülményeskedő bátorságában vagy Nemes Nagy Ágnes zuhataghajú szöke szépségében és nem kevésbé ragyogó intellektusa harcos erejével – mondom, nem a tény érdekes ma már, amely függő volt és mulandó, a művek következtében afféle szépségével eltűnt múlt-jelen, hanem az az érzelmi befolyásoltság, amely a későbbiek során is alakította számomra Vas István költészetének egyik jellegét.

Ez a költészet ma is még – annyi alakulás vagy fordulat után is – enigmatikus, titkos kettős jelleget hordozó, mégpedig tartalmában és formájában egyaránt. Tartalmában benne van a racionalizmus és irracionálizmus szélsőségeinek kivételes egybeforrása: az észhit és az örökre voltunk és örökre leszünk hit kettőssége. Nem a transzcendencia vágya, mint Adyban, nem a „hiszek Istenben, mert hinni akarok”, hanem a bizonyosság, mint látni fogjuk, a visszatérő, a bizonyosat állító credo quia absurdum. Formájában pedig egyfelől benne van a romantizmus áradása, gazdagon hömpölygő énlírája, ódákkal és elégiákkal telített, s csak elvétve, majd később a hetvenes évektől kezdve jelentkezik benne a székepszis, az egykori érzelmi ívek sebes zárolata. 1938-ban jelent meg Vas István harmadik s talán lírai tartásra nézve meghatározó verskötetete, a MENEKÜLŐ MÚZSA – visszatekintve ez éppen nem volt menekülő. Vagyis hogy ez a Múza nem hátrálni akart, hanem előretörni. „*Versemből tűnjön el az áradó valóság, / Te Múza, fogj kezem, hogy innen elvigyél. / A szép mezőkre fuss, hol nyílnak még a rózsák, / Hol senki nem követ, nem üldöz, nem ítél / Detektív és ügyész, szegénység és halóság.*” Sőt a vágyott Múza a későbbi illyési HAZA A MAGASBAN vagy ottliki MÁSÍK MAGYARORSZÁG képzetét is előrefogalmazza: „*Tündéri szép alak, te áttató, te drága, / Te egyetlen hazám, te szépséggel teli! / Nem jelen arcod az, mely szívem élő vágya, / Szerelmem Magyarország, a képzeletbeli, / Arany, Balassi, Zrínyi, kurucok szebb világa.*”

A garasos, olykor tragikus valóságot félrehárítva a MENEKÜLŐ MÚZSA után, a negyvenes években tovább folyik, mégpedig a nagy versek sorában a vágyteli lételemlet, az ÖNELEMZÉS és a MONÁDOK tükörképzetekkel teli verseiben. Előbb az ÖNELEMZÉS-ben az emberi személyiség titokzatos, időtlen létét vallja, majd a halál tényét kutatja, éppen mint a legteljesebb megismerést.

Az 1943-as ÖNELEMZÉS című vers nagyszabású „ódájában” még csak így pendül meg a lételemleti eszmélkedés kívánsága:

*„Lehet-e, hogyha egyszer majd lehulltam,
– Hozzód vagy Tőled – ne lehessen én?
De nem felejtlem, amit itt tanultam,
Se mennyekben, se poklok fenekén.
Ha énértem is haltál a keresztén,
Ne vedd el tőlem, amit itt szereztem,
A változások honok kerekén,
A változások honok kerekén.”*

De a MONÁDOK-ban – ez is ikervers, ahogyan az a későbbi RAPSZÓDIA EGY ŐSZI KERT-BEN – már jelen van a létezés bizonyossága:

„Semmi se múlik el szívemben és szívemben,
 És fáj és fölbuzog az, ami rég letűnt.
 A saurások korát megéltük már mi ketten,
 És tudjuk már, hogy ott reszket majd életünk
 A föld halálakor, a végső, nagy hidegben.”

Ezek a lételméleti irányulások vissza-visszatérnek a későbbiekben, a 45 utáni időszakban, és lírai-gondolati láncolatot mutatnak. Jelzik magukat a NEKEM BESZÉLHETSZ című vers, ha tetszik, racionális irracionálisai között („*Faj, minden kell, a jövő meg a múlt, / Mind gazdagon és egészen, / Mert semmiről, ami valaha volt, / Nem mondhatok le. Nem és nem!*”), s ott van az AZ ÉRTI ÖT című vers megint csak credo quia absurdumnak tetsző misztikájában. Nyíltan vagy titkosan rejtve van az ÓDA AZ ÉSZHEZ tündöklő rációvágyában vagy a későbbi RAPSZÓDIA EGY ŐSZI KERTBEN című versében, mely már-már és tartalmi végkicsengésében nem is olyan titkon a SZEPTEMBER VEGÉN-nel rokon: „*És mindig le leszel, és mindig én leszek, / Holdban, Marson, ki tudja hol*”, és felbukkan sokkal később AZ ISMERETLEN INSTANCIA kettős szonettjében.

A harmincas-egyvenes évek fordulójától kezdve Vas István versei tükrében egy speciális lírai alapérzetet sugalmaz, világít itt át, hol áradó részletezéssel, eltökélt hittel, hol későbbi kétségek között is bizakodva. S talán elmondható az az olvasói szubjektivitás, hogy roppant gazdag költői eredményei között ezek az alapérzetek számomra magas lírájakkal a legérintőbbek. Különösen most, hogy miként a költő mondja s ahogy kénytelenek vagyunk mondani: „*a szabadult lélek az űrben táncol*”, s ahol mégis „*a sárgódör fölött, a csillagok alatt*” Vas István számára az ész „*emberi életünk legbátrabb szennvedélye*”.

Somlyó György

„AZUTÁN”

Lapzártá utáni rekviemtöredékek

Nem vagyok alkalmas nekrológírára. Olyan közeli, benső viszonyban, mint most, a halála óta eltelt hónap alatt, talán sohasem voltam Vas Istvánnal. Olyasfélén olvasva nagy emlékiratának és verseinek köteteit, mint a profi kártyás, aki ujjainak szapora pergetésével a két kezében tartott fél-fél paklit bosszorkányosan egybepergeti, majd összetolja, csak azzal a különbséggel, hogy az osztásban aztán a véletlen a legtörvényszerűbb együtteseket rakja ki. A pakliban egyetlen cinkelt lap sem található. És minden megtalálja a párját.

(Most) úgy érzem, ezután (*azután*) csakis így lehet igazán közeledni Vas István életműve felé. Ilyen párhuzamos olvasatban. Ezek a párhuzamosok nem a végtelenben találkoznak. Itt egy speciális egyenletben megoldódik a paralellák nagy geometriai talánya. Egyetlen más költőt sem ismerek, aki saját költészetét, minden eltökéltség nélkül, ilyen sokréttű kommentárral látta volna el, megvilágítva a maga rejtélyes útját az